

Křehká vláda pevného propojení státu a církve

John Locke byl filozof, jenž svými osvícenými ideály dalece předstihl svou dobu. Samozřejmě se zabýval i tehdy velmi aktuálními tématy, ovšem k naplnění jeho představ o svobodě vyznání došlo v našich končinách v plné míře až v minulém století. Není divu; náboženství mělo vždy v politice významnou roli. Ve světském smyslu nebyla víra často pokládána za zdroj duševního klidu a útěchy pro poddané, nýbrž za nástroj, kterým panovník ovládal masy, a tedy říši centralizoval. A ani zde propojení náboženství a politiky nekončilo, jelikož víra se často stávala záminkou pro vedení mnohých válečných konfliktů, ač o ni v nich vůbec nemuselo jít. Obecně se dá tedy říci, že pro stát bylo například právě v době Johna Locka, tj. v 17. století, náboženství výhodné; otázkou je, proč tomu tak bylo.

Náboženství disponuje dvěma aspekty, které z něj dělají velmi významného hráče na poli mezinárodní i domácí politiky, a těmi jsou nadpřirozeno a dlouholetá tradice. Bohové či jiné náboženstvím uctívané entity představují jakýsi přesah do jiné, hierarchicky výše postavené sféry, na kterou nemůžeme aplikovat pravidla našeho světa, přičemž zde věda ani racionální poznání nemá vlastně žádnou roli. Vše se odehrává v duchovním nitru a tedy v podstatě v úplně jiném světě, jehož pravidla jsou často daná pouze posvátnými texty, kterými mohou být například Korán, Bible, či hinduistické Vědy. Existenci této sféry sice potvrdit nemůžeme, ale nemůžeme ji ani vyvrátit, a tudíž v našem světě není postihnutelná vědeckými či filozofickými poznatky, které její přítomnost zpochybňují. Jak jsem již také zmínila, je to sféra na hierarchicky nejvyšším místě, tedy je to v podstatě zdroj absolutní pravdy a zákona, což je opět silný politický nástroj – velmi zjednodušeně můžeme tento poznatek shrnout frází „Co řekne bůh, to jest pravdou“. Příkazy přímo „od boha (příp. bohů)“ tedy na věřící obyvatelstvo působí jako svaté a neporušitelné, čehož panovníci a samotná církve velmi rádi využívali ve svůj prospěch. Dobrým příkladem jsou například světskou politikou podmíněné křížové výpravy, jejichž smysl byl státy a církví chytře zamaskován jakousi snahou o dobytí Svaté země.

Co se náboženské tradice týče, je to vlastně poměrně jednoduché. Vírou v nadpřirozeno disponuje lidstvo již mnohá tisíciletí a v podstatě je od něj neodmyslitelná. Takto dlouhá tradice dodává náboženství na důvěryhodnosti, jelikož náboženskou tradicí je protkaná snad každá končina světa; například evropská kultura byla silně ovlivněna křesťanstvím. Není poté divu, že člověku vyrůstajícímu a žijícímu v takto silně ovlivněném prostředí by přišlo nelogické, že žádný bůh vlastně neexistuje. A jelikož víra ve vyšší entity často lidi ve státech spojovala, stala se jednou z nejdůležitějších součástí panovnických snah o centralizaci.

Nabízí se hned několik důvodů, proč je využívání náboženství k politickým záměrům špatné z hlediska morálky, ale nyní bych se chtěla zaměřit na reálný efekt, který mělo úzké propojení státu a církve na obyčejné lidi, přičemž zde již budeme mluvit přímo o evropském křesťanském prostředí.

Je velmi důležité podotknout, že vztah státní správy a církve byl výhodný oboustranně. Církev měla sice za úkol dát náboženství správu a řád, s čímž byla spojena i péče o věřící (jak duchovní tak hmotná), ovšem stále se jednalo o instituci, která měla také významnou světskou moc a sledovala přednostně svůj vlastní prospěch. Jedná se o zajímavý kontrast; na jedné straně církevní hodnostáři bohatli na odpustcích a od věřících vybírali často úplně nesmyslné poplatky, na druhé měli zajišťovat jejich blahobyt a klid jejich duše. Stát samozřejmě prospěchářskou stránku církve významně podporoval, a to například povolením pouze jednoho náboženství na území celé říše; takto v podstatě církvi onoho náboženství zajistil více věřících a tedy více peněz z poplatků pro „vyšší moc“, tedy Boha.

Zde se již musíme pozastavit. V sedmnáctém století bylo zcela běžné, že v říších byl tolerován pouze omezený počet náboženských vyznání, často dokonce pouze jedno. Dochází zde k jasnému porušení lidských práv z pohledu dnešního člověka, jelikož svobodná volba víry je zaručena zákonem. Mohu zde citovat například Listinu základních práv a svobod, která říká v článku 15 následující: *Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.*

V tehdejší době žádné zákony podobné těm zapsaným v Listině základních práv a svobod neexistovaly, jelikož jejich existence nebyla pro vládnoucí vrstvu a její moc výhodná. Stanovením neporušitelných práv člověka je totiž panovnická moc značně omezena a nemůže zavádět radikální řešení mnohých situací, na něž byla v dřívějších dobách tak zvyklá. V souvislosti s náboženstvím mohu jako příklad uvést například rekatolizaci, která v českých zemích probíhala po bitvě na Bílé hoře v roce 1620. Příslušníci jiného než katolického náboženství byli často násilně vyháněni za hranice českých zemí a nuceni opustit svou vlast zkrátka proto, že měli jiný názor na svět, než měla vládnoucí vrstva. Proč to ovšem byl problém?

Propojení státu a církve bylo sice velmi výhodné, ale také poměrně křehké. Pro obě zmíněné strany z tohoto vztahu sice plynula v podstatě samá pozitiva, ovšem pro obyčejný lid byla již situace o něco horší. Omezování jeho osobní svobody (tedy například možnosti volby své víry) vedlo ke všeobecné nespokojenosti a také k nepokojům. V takových situacích se stát místo demokratických metod obracel na již zmíněná radikální řešení. Laicky řečeno - názor obyčejných lidí byl z hlediska státosprávy nehodnotný; respektive pro vládnoucí vrstvu nebylo hlavním blaho obyvatel dané říše, nýbrž politická moc, která blaho přinášela právě šťastlivcům ve vysokých pozicích. Často tedy docházelo k ozbrojeným potyčkám a místo k uvolnění poměrů došlo k jejich násobnému utužení, viz již zmíněná rekatolizace nebo například zavádění cenzury. Vládnoucí vrstva tedy obětovala blaho svých občanů, jen aby si udržela své postavení v čele říše. Nebyl to jev pro novověk nový a ani to není jev dnes zaniklý, stačí si vzpomenout na existenci totalitních režimů v zemích jako je Korejská lidově demokratická republika, kde stále dochází k porušování základních lidských práv v rámci udržení křehké vlády jedné strany.

Situaci, která v těchto podmínkách nastává, můžeme přirovnat k lanu napínanému na jedné straně vládnoucí vrstvou podporovanou církví, na druhé prostým lidem. Když silněji zatáhla

vládnoucí vrstva (tedy například ještě více omezila práva obyvatel dané říše), prostý lid musel použít minimálně stejně tak velkou sílu, aby situaci opět vyrovnal a případně zvrhl ve svůj prospěch. Stát totiž často k reformám přistoupil až pod obrovským nátlakem, protože pouze tehdy bylo postavení vládnoucí vrstvy ohroženo dostatečně na to, aby byla donucena dělat ústupky. Dokud ovšem měla jinou možnost, raději zvolila ji. Proto byly boje proti náboženské opresi velmi táhlé.

Z tohoto hlediska bylo významné osvícenství, které například právě na Johna Locka a jeho představy o uspořádání společnosti navázalo. Tento myšlenkový směr, který se zejména po západní Evropě rozmohl nejvíce v osmnáctém století, hlásal toleranci a rovnost lidí před Bohem i pozemským zákonem. Lidé si začínali uvědomovat, že mají nějaká základní práva, která jim nemají nikdy býti odebrána. Zároveň se rozšířila představa, že lidé by se měli snažit co nejvíce zužitkovat svůj čas strávený na Zemi pro prospěch sebe sama a ostatních a ne pouze čekat na posmrtnou spásu, jak často zdůrazňovalo křesťanství. Docházelo například k velkému rozvoji věd a k obecnému zveličení touhy po poznání, kterou reprezentuje tehdy vzniklá *Encyklopedie*, shromažďující veškeré lidské vědění až do doby jejího vzniku. Zároveň byli osvícenými ideály ovlivněni také panovníci některých významných mocností, zejména Pruska, habsburské monarchie a Ruska. Pro naše končiny, tj. tehdejší habsburskou monarchii, byl významný takzvaný toleranční patent vydaný roku 1781 císařem Josefem II., který jejím obyvatelům povoloval některá další křesťanská vyznání kromě katolictví. Ale ani tam omezování obyvatelstva v otázce víry bohužel neskončilo. Například Židé stále nebyli s křesťanským obyvatelstvem rovnoprávní, na ateismus se ani nepomýšlelo a náboženské sekty – klidně i křesťanské – byly také postavené mimo zákon. Cesta k pravé svobodě náboženského vyznání byla pro lidstvo dlouhá a v podstatě jsme jí v plné míře dosáhli až ve dvacátém století.

Osobně se, stejně jako John Locke, domnívám, že stát a církve zkrátka musí být odděleny. Jejich propojení je snadno zneužitelné a díky své křehkosti může vést také k narušení základních práv obyvatel jednotlivých států. V mé domněnce mne utvrzuje opět Listina základních práv a svobod, která představuje soupis všech dnes již neodmyslitelných lidských práv. V šestnáctém článku totiž stojí následující: *Církev a náboženské společnosti spravují své záležitosti, zejména ustavují své orgány, ustanovují své duchovní a zřizují řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech.*

Abychom pochopili, proč je svoboda volby své náboženské víry tak důležitá, musíme si uvědomit, že svoboda vyznání je vlastně malou sestrou svobody slova. Vyjádření naší víry je zároveň vyjádřením našeho názoru, postoje. Krom toho, že je zcela přirozené a lidské mít různé pohledy na svět, je také důležité říci, že polemika a názorové odlišnosti jsou základem demokratické politiky. Ve společnosti najdeme mnoho odlišných lidí, kteří od světa chtějí mnoho odlišných věcí, a tím zdaleka nejlepším řešením je hledat kompromisy a jednat na bázi většiny. Takový přístup totiž zabraňuje válkám a jedině konflikty, ke kterým v ideálním případě dochází, jsou ty slovní. Samozřejmě v ideálním světě nežijeme, ale možnost svobodně vyjadřovat naše názory nás posouvá správným směrem. V našich končinách jsme dnes vychováváni zejména k

toleranci a respektu k ostatním lidem, což je proti sedmnáctému století diametrální rozdíl. Ironicky, tehdy bylo volání po svobodě vystaveno kritice, protože – jak jsem již naznačila výše – všobecná svoboda nebyla pro vrstvy s určitou mocí výhodná, jelikož omezovala jejich možnost ovládat hierarchicky „níže“ postavené obyvatele, poddané. Právě na jejich úkor totiž tyto „vyšší“ vrstvy, jako například šlechta, církve či panovníci, bohatly. Kritice se nevyhnul ani samotný *Dopis o Toleranci*. Lidstvo do svého aktuálního stavu zkrátka muselo dospět, a tak se stalo až po dlouhém cyklu sporů mezi vládci a ovládanými.

Historie potvrzuje, že člověk je tvrdohlavý a sobecký tvor, a proto nemůžeme vyloučit, že se onen cyklus protočí ještě jednou, nebo dokonce vícekrát. Můžeme tomu ovšem zabránit; v dnešní době má v demokratických státech hlas každého svépříslušného člověka váhu a díky ústavě nemůže být opomíjen. Každý z nás může díky svobodnému vyjadřování aktivně ovlivňovat přítomnost. To znamená, že dnes již máme dostatečné prostředky k tomu, abychom mohli zabránit dalšímu opakování naší „temné“ minulosti. Je otázkou, jestli bude lidstvo dostatečně otevřené jiným názorům na to, abychom se zacyklení ubránili.

Úplným závěrem chci říci, že ač je pro občany žijící v demokratických zemích svoboda slova v teorii samozřejmostí, na jejím dodržování v praxi se musíme sami podílet. Aby mohlo být toto základní občanské právo dodrženo, musíme být tolerantní a chápaví. Všichni chceme sice prosadit náš vlastní názor, ale je důležité mít oči otevřené. Musíme vnímat i lidi kolem nás a na jejich názory pohlížet s pochopením, i když jsou z našeho hlediska třeba špatné. Vždy se můžeme ze slov ostatních poučit; buď můžeme obohatit své vlastní chápání daného tématu, či naopak více poznáme postoj daného člověka. Pokud takto neučiníme a bezohledně si budeme prosazovat jen a pouze své, opět se ocitneme v začarovaném kruhu nenávisti a dohadů. Hranice mezi dodržováním a porušováním lidských práv je totiž bohužel velmi tenká.

Natalie Drahomíra Najdenova